

Eloquence rhetoric with an ecological approach (Case study: The novel of the locust shadow)

Hiva hasanpoor¹, Zahra parsapoor²

Recived:7/2/2021

Accepted: 5/3/2022

Abstract

In this study, the formalism of the ecological orientation of the novel Sayeh Malakh is based on the element of simile and using the technique of content analysis. Sayeh Malakh is one of the realist novels in the field of sacred defense literature, the realism of which is depicted in a comparative and tangible linguistic expression. The results of this study show that the simile in this novel is a key element in realizing the events of the story and since the events of the novel have taken place in a rural setting, most of the comparisons are about nature and the environment around which the main narrator lives and his epistemological world is quite familiar with. The environmental comparisons in this novel have played a major role in creating spaces, characterizations, and creating an environmental discourse and calling the environment to the center of attention and preventing it from fading. Most importantly, the analysis of the environmental discourse in this novel is based on three types of fear (fear of starvation, hunting, and darkness) that form the basis of human interaction with the environment.

Keywords: *ecology, rhetoric, simile, Sayeh Malakh*

¹ Corresponding author, Assistant Professor of Persian Language and Literature, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran; ORCID ID; 0000-0002-4640-1200 *Email: hiva.hasanpour@uok.ac.ir*

² Associate Professor of Persian Language and Literature, Institute of Human Sciences and Cultural Studies, Tehran, Iran; ORCID ID; 0000-0003-3598-1219

Extended Abstract

1, Introduction

The tricks of the author in processing the story and the interaction of its elements can play a role in its acceptance or non-acceptance by the audience. Apart from the elements of the story and the narrative techniques of a work, the type of language and its expression should also be appropriate to the subject, the narrator or narrators, the characters of the story, and the hypothetical audience of the story. Neglecting this point makes the audience unable to communicate effectively with the story. Meanwhile, the use of rhetorical elements such as similes and metaphors and choosing their type according to other elements of the story can be very important. For example, when the narrator of a story is a child or teenager, the narration of the story should definitely be written according to his knowledge world. The greater the internal coherence and unity of a work, the better it can communicate with its audience and also, the more the author and the audience share in inducing concepts, the more the understanding and reception of the artwork and the society of that artwork will be increased. In this research, with a descriptive and analytical method, the similes of the story of the grasshopper's shadow have been investigated from the point of view of ecological criticism and the interrelationship between narrative and rhetoric, as well as the interrelationship of the elements used in the similes and the behavior of the characters with nature and their environment. be shown in special conditions of peace and threat.

2. Literature Review

The entanglement of language with the world around us is a matter of course. The environment influences the language, thinking and way of human attitude “Our understanding of the outside world is partly shaped by language behavior And the linguistic behavior of a person in turn is manifested based on his knowledge of the outside world” (parsapoor, 2014: 69). Literary texts contain environmental attitudes and perceptions that poets and writers have directly and indirectly expressed their feelings, attitudes and thinking towards nature and other creatures with literary language and through various rhetorical techniques. In literary discourse, attitudes and phenomena marginalized in society are often brought back to the center of attention. In the meantime, nature, environment and other creatures, which have been introduced and marginalized as "other" especially in the modern world

and in the age of urbanization, are highlighted again with the language of art and literature. And the human relationship with them is exposed to the attention of the readers in a detailed and scrutinizing manner. "In the literary realm, efforts are being made to promote the dignity and status of nature writing, native characteristics, and local stories And these elements, which were not valued before, should be placed in the center of literature" (ibid: 100). Literature can take advantage of its capacity and power to review human behavior and attitude towards nature. Literary works can always bring the oppressed system back into focus due to the power they have in inducing their concepts Because "literature is the semiotic display and power of subjects that have been marginalized or suppressed in the dominant cultural system" (Zapf quoted from Parsapur, 2017: 71). This force and power is due to the literary characteristic and the set of characteristics that create the literary language. The more the literariness of the words is well connected with the concept and content of the work, the more attractive and influential the work is. Simile is one of the tools that make words literary and effective. Simile "The participation of two things in a description of attributes by special words" (Rajaei, 1995: 244) in which "the power of the poet's imagination is revealed to a great extent in discovering the link of similarity between objects" (Pournamdaryan, 1997: 159).

3. Methodology

This research deals with the novel "Shadow of the Locust" in a descriptive-analytical way and based on an ecological perspective.

4. Results

The research results show that:

By calling nature in the form of a simile in this story, the author has tried to bring back a forgotten and forgotten element to the center of attention and form an environmental discourse that defends nature as a being that does not have the ability to defend itself, or at least returned to the center of attention. On the other hand, with this work, he has well represented the cognitive world of the teenage narrator and created a realistic story.

The division of similes of naturalism in this story and the way they are arranged are also in the position of similar and similar to, according to the narrator's familiarity with the elements of nature, and the more well-known element is placed in the position of similar to and they have completely served to represent the situations, events and spaces of the

story and have connected the audience well with the subject of the story and each of the divisions has been responsible for creating space, characterizing, showing the content, etc. Another point is that the passage from the topic to the theme and guiding the audience to the content of the story is done through these similes, and for the audience, all the events until reaching the content are believable.

The environmental discourse governing this story is also based on fear. The environmental fears of this novel can be divided into three categories: fear of hunger, darkness, and being hunted, and they are basically fears that shape the way humans interact with nature. The fear of being hungry and the fear of being hunted causes unhealthy and self-interested behavior in the face of animals (snakes, locusts, wolves, etc.) and the fear of the dark turns nature into terrifying elements that He is both afraid of it and looks at it as "other".

References

- A group of authors (2013). *About economist criticism*, Compilation, introduction and editing by Dr. Zahra Parsapour, Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Alboghobai, Abdollah (2018). Ecological critique of a short story by Gholamhossein Saedi, *Contemporary Persian literature magazine*, 24. 1-18.
- Bairami, Mohammadreza (2016). *grasshopper shadow*, Tehran: soureya mehr.
- Bayat, Hossein (2011). *Storytelling of the fluid flow of the mind*, Tehran: elmi farhangi.
- Estok, Simon C (2011). *Ecocriticism and Shakespeare: Reading Ecophobia*. U.S.A: PALGRAVE MACMILLAN,
- Feludernik, Monika (2020). *An introduction to narratology*, Translated by Hiva Hasanpour, Isfahan: khamoush.
- Habibinesami, Morteza (2014). An ecological review of *Shobairo* by Mahmoud Dowlatabadi, *Contemporary Persian literature magazine*, 12. 95-112.
- Niyazi, Nowzar (2015). An ecological reading of the short story *The Pear Tree* written by Goli Targhee, *Contemporary Persian literature magazine*, 15, 113-127.
- Parsapour, Zahra (2004). *Comparison of epic and lyrical language based on Khosrow and Shirin and Iskander Nameh Nizami*, Tehran: Tehran University Publications.
- Parsapour, Zahra (2013). *Ecological criticism*. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies.

- Parsapour, Zahra (2014). Entropy in nature and society in Gileh's story, *Journal of literary criticism*, 51-69.
- Parsapour, Zahra (2016). *Green literature (a collection of essays on ecological criticism of Persian literature)*. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Pourgharib, Behzad (2018). Feminist criticism of Seluch's novel *Vacancy*, *Contemporary Persian literature magazine*. 25. 17-34.
- Pournamdaryan, Taghi (1995). *Travel in fog*. Tehran: Zemestan.
- Rajaie, Mohammadkhalil (1993). *Maalemolbalaghe*. Shiraz: Shiraz University Press.
- Setibbi, Aren (2016). *Environmental linguistics*, Translated by Sepideh Kouhkan and Mozhgan Abbasi, Tehran: nevisse parsi.
- Shamisa, Sirous (2015). *Expression*, Tehran: Mitra.

فصلنامه

سال ۲۰، شماره ۸۲، زمستان ۱۴۰۲، ص ۳۹-۵۷

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.20.82.39>

بلاغت تشبیه با رویکرد بومگرایانه (مطالعه موردی: رمان سایه ملخ)

دکتر هیوا حسن پور^{۱*}؛ دکتر زهرا پارساپور^۲

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۱۲/۱۴

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۱۱/۱۹

چکیده

سایه ملخ از جمله رمانهای واقعگرای حوزه ادبیات دفاع مقدس است که ماجراهای آن در محیطی روستایی اتفاق افتاده است. وقایع این داستان در بیانی تشبیهی و زبانی محسوس و ملموس به تصویر کشیده شده است. نقش بلاغی تشبیه در این داستان علاوه بر خلق زیبایی-های تصویری و زبانی، انتقال نوع نگاه و حس روستانشینان به طبیعت و عناصر آن است. بررسی فرمالیستی و بلاغی این اثر که با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکردی بومگرایانه صورت گرفته است، نشان می‌دهد که بیشتر تشبیه‌های این داستان ناظر بر تجربه زیسته راوی دردل طبیعت و رابطه مبتنی بر دو عنصر لذت و ترس است. رابطه لذت بخش انسان از طبیعت در فضایی آرام، روشن و مانوس شکل می‌گیرد و از سوی دیگر رابطه مبتنی بر ترس شامل سه گونه ترس از گرسنه ماندن، شکار شدن و تاریکی با تصاویر گوناگون در تشبیهات این داستان متجلی شده است که البته این ترسها بر نوع رفتار شخصیت‌های داستان نسبت به محیط زیست تأثیر گذاشته است. بی شک تشبیه‌های محیط زیستی در این رمان در خلق فضاها، شخصیت‌پردازی‌ها، ایجاد گفتمان زیست محیطی، فراخواندن محیط زیست به کانون توجه و جلوگیری از محو شدن آن، نقش اساسی داشته است.

کلیدواژه‌ها: بومگرایی، بلاغت، تشبیه، سایه ملخ.

* ۱. استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه کردستان- نویسنده مسئول

hiva.hasanpour@uok.ac.ir

ORCID ID; 0000-0002-4640-1200

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

zahra.parsapoor@gmail.com

ORCID ID; 0000-0003-3598-1219

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

۱. مقدمه

هر داستانی از عناصری تشکیل شده است که چگونگی بهره‌گیری از آنها در کنار شگردهای روایی و پردازش هنرمندانه نویسنده، می‌تواند داستانی اثرگذار و یا ضعیف بیافریند؛ به عبارت دیگر، ترفندهای نویسنده در پردازش داستان و تعامل عناصر آن با هم می‌تواند در پذیرش یا نپذیرفتن آن توسط مخاطب نقش ایفا کند. جدا از عناصر داستان و شگردهای روایی اثر، نوع زبان و بیان آن نیز باید با موضوع، راوی یا راویها، شخصیت‌های داستان و نیز مخاطبان فرضی داستان متناسب باشد. غفلت از این نکته باعث می‌شود که مخاطب نتواند با اثر داستانی ارتباط مؤثر برقرار کند. در این میان به کاربرد عناصر بلاغی چون تشبیهات و استعارات و انتخاب نوع آنها متناسب با دیگر عناصر داستان می‌تواند اهمیت زیادی داشته باشد؛ برای نمونه وقتی راوی داستان، کودک یا نوجوان است، قطعاً بیان داستان نیز باید متناسب با جهان معرفتی او نوشته شود؛ مثلاً نمی‌توان از تشبیهات عقلی در این دسته از آثار استفاده کرد؛ چون جهان‌بینی کودک و نوجوان بر اساس محسوسات شکل می‌گیرد نه معقولات و یا هنگامی که روایت در فضای شهری یا در دل روستا شکل می‌گیرد، طبیعی است تشبیهات و استعارات با همان فضا متناسب باشد؛ در غیر این صورت، خواننده نوعی ناهماهنگی در ذهن و زبان نویسنده حس می‌کند. هرچقدر انسجام و وحدت درونی اثر بیشتر باشد، آن اثر بهتر می‌تواند با مخاطب خود ارتباط برقرار کند و نیز هرچقدر فصل مشترک نویسنده و مخاطب در القای مفاهیم بیشتر باشد درک و دریافت اثر هنری و جامعه‌تأثیرگذاری آن اثر نیز افزونتر خواهد شد. انتخاب طبیعت و یا روستا به عنوان مکانی که رویدادهای داستان در آن شکل می‌گیرد و بیان تعامل شخصیت‌های داستان با طبیعت و عناصر آن و نوع نگاه و روایت و توصیف راوی و نویسنده از این رابطه، می‌تواند ابعاد مختلف سبکی مانند ناتورالیستی، رئالیستی و... به اثر ادبی بدهد. افزون بر ملاحظات سبکی در نقد بومگرا و ملاحظات زیست محیطی سبب می‌شود که تأمل خاصی در زمینه رابطه نگاه شخصیت‌ها در موقعیت‌های مختلف با رفتار آنها را نسبت به طبیعت و موجودات غیر انسان شاهد باشیم. تشبیهات و استعارات داستان، جلوه‌گاه نگاه راوی و شخصیت‌های داستان به پدیده‌های غیر انسانی است. ما می‌توانیم با تحلیل عناصر فضای عینی داستان به عنوان مشبه و مستعارله و عناصر ذهنی مشبه‌به و مستعارمنه،

بلاغت تشبیه با رویکرد بومگرایانه (مطالعه موردی: رمان سایه ملخ)

ریشه‌های فکری و فرهنگی این نگاه را واکاوی و بیان کنیم. بی شک نمادها، استعاره‌ها و تشبیهات شکل گرفته در ذهن و ضمیر انسان می‌تواند روی نوع رفتار و تعامل او با دیگر موجودات تأثیرگذار باشد. در این پژوهش تلاش می‌شود با روشی توصیفی و تحلیلی، تشبیهات داستان سایه ملخ از دید نقد بومگرا بررسی، و رابطه متقابل روایت و بلاغت و نیز ارتباط متقابل عناصر تشبیهات و نوع رفتار شخصیت‌ها با طبیعت و محیط زیست آنها در شرایط خاص صلح و تهدید نشان داده شود.

۲. پیشینه پژوهش

پیش از این در زمینه پیوند طبیعت و عناصر داستان با ملاحظات زیست محیطی و نیز نقد بومگرای داستانها مقالاتی نوشته شده است که از آن جمله می‌توان به مقالات «انترپوی در طبیعت و جامعه در داستان گیله مرد» از پارساپور، «بررسی بومگرایانه با شیرو اثر محمود دولت آبادی» از حبیبی، «خوانشی بومگرایانه از داستان کوتاه درخت گلابی نوشته گلی ترقی» از نیازی، «نقد زیست بومگرایانه داستانی کوتاه از غلامحسین ساعدی» از آلبوغیش و «نقد فمینیستی بومگرای رمان جای خالی سلوچ» از پورقریب اشاره کرد؛ اما به طور خاص در ارتباط عناصر بلاغی و ملاحظات زیست محیطی می‌توان از مقاله «استعاره و نقد بومگرا: مطالعه موردی دو داستان «گیله مرد» و «از خم چمبر» از فاطمه راکعی و فاطمه نعیمی یاد کرد. در این مقاله به طور خاص، پژوهش درباره نوع رابطه معنادار تشبیه و ارکان آن در داستان سایه ملخ با نوع نگاه راوی و رفتار شخصیت‌های داستان با دیگر موجودات، بحث و بررسی می‌شود؛ به عبارت دیگر، این پژوهش، پیوندی معنادار را میان بلاغت داستان و گفتمان زیست محیطی دنبال می‌کند.

۳. بیان مسأله

گره خوردگی زبان با جهان اطراف ما مسلم است. محیط زیست بر زبان، تفکر و چگونگی نگرش انسان تأثیرگذار است. « رفتار زبانی شناخت ما را از جهان خارج تا حدی شکل می‌دهد. رفتار زبانی انسان به نوبه خود بر اساس شناخت وی از دنیای بیرون نمود می‌یابد» (پارساپور، ۱۳۹۲: ص ۶۹). متون ادبی حاوی نگرشها و برداشتهایی زیست محیطی است که شاعران و نویسندگان با زبان ادبی و از طریق شگردهای

مختلف بلاغی احساسات، نگرشها و نوع تفکر خود را نسبت به طبیعت و دیگر موجودات مستقیم و غیر مستقیم بیان کرده‌اند. در گفتمان ادبی غالباً نگرشها و پدیده‌های به حاشیه رانده شده در جوامع به کانون توجه بازگردانده می‌شود. در این میان طبیعت، محیط زیست و دیگر موجودات، که بویژه در جهان مدرن و در عصر شهرنشینی به عنوان «دیگری» معرفی و به حاشیه کشانده شده‌اند دوباره با زبان هنر و ادب برجسته می‌شوند و رابطه انسان با آنها دقیق و موشکافانه در معرض دید و توجه خوانندگان قرار می‌گیرد. «در قلمرو ادبی کوشش می‌شود شأن و جایگاه نوشتار طبیعت و مشخصات بومی و داستانه‌های محلی ارتقا داده شود و این عناصر، که قبلاً به آنها بها داده نمی‌شد در کانون ادبیات قرار بگیرد» (همان: ص ۱۰۰). ادبیات می‌تواند از همین ظرفیت و قدرت خود در جهت بازنگری در رفتار و نگرش انسان به طبیعت بهره‌گیرد. آثار ادبی به دلیل قدرتی که در القای مفاهیم خود دارد، همواره می‌تواند نظام سرکوب شده را به کانون توجه برگرداند؛ چرا که «ادبیات، نمایشگر و نیرودهنده نشانه‌شناختی موضوعاتی است که به حاشیه رفته و یا در نظام فرهنگی غالب، سرکوب شده است» (زیف به نقل از پارساپور، ۱۳۹۵: ص ۷۱). این نیرو و قدرت به دلیل ویژگی ادبی و مجموعه ویژگی‌هایی است که زبان ادبی را خلق می‌کند. هر چه ادبی بودن کلام در تناسب با مفهوم و درونمایه اثر، خوب پیوند خورده باشد، درجه گیرایی و تأثیرگذاری آن اثر نیز افزایش می‌یابد. یکی از ابزارهایی که باعث ادبی بودن کلام و درجه تأثیرگذاری آن می‌شود، تشبیه است. تشبیه «مشارکت دو چیز در وصفی از اوصاف توسط الفاظ مخصوص است» (رجایی، ۱۳۷۲: ص ۲۴۴) که در آن «قدرت تخیل شاعر تا حد بسیار زیادی در کشف پیوند شباهت میان اشیا آشکار می‌شود» (پورنامداریان، ۱۳۷۴: ص ۱۵۹).

زبان و بیان هر شاعر و نویسنده‌ای نیز که جهان معرفتی و دنیای ذهنی او را بازتاب می‌دهد، حاصل تجربیات متفاوت اوست که بخشی از آن تجربه‌ها از محیط زیست و فضای زیسته او نشأت می‌گیرد. هر چقدر زبان خالق اثر ادبی از طبیعت بیشتر بهره گرفته، و برای نمونه تشبیهات اثر او بر پایه طبیعت بنا شده باشد، آن اثر طبیعت محور می‌شود و می‌تواند صدای طبیعت را، که یکی از آموزگارهای انسانهاست به کانون توجه بازگرداند؛ چرا که «ادعای ساکت بودن طبیعت عدم تمایل انسان به شنیدن است نه ناتوانی طبیعت در بیان» (جمعی از مؤلفان، ۱۳۹۲: ص ۶۴).

بلاغت تشبیه با رویکرد بومگرایانه (مطالعه موردی: رمان سایه ملخ)

طرح اصلی این پژوهش بر نقد بلاغی بر اساس تشبیه و با رویکرد بومگرایانه به رمان *سایه ملخ* شکل گرفته است تا نشان دهد که بلاغت در متون داستانی و روایی چه تأثیری می‌تواند داشته باشد و متون داستانی چگونه می‌تواند از عناصر بلاغی در تأثیرگذاری خود بر مخاطب بهره ببرد؟ برای این مهم سعی شده است بر اساس یکی از عناصر بلاغی یعنی تشبیه (که از عناصر بارز و برجسته در متون داستانی است) و با تأکید بر عناصر محیط زیستی، رمان *سایه ملخ* بررسی شود که از رمانهای حوزه دفاع مقدس است؛ ضمن اینکه طبیعت در این پژوهش در معنای عام و اصلی آن در نظر گرفته شده است؛ یعنی هر موجودی غیر از انسان اعم از حیوانات و طبیعت بیرون را در بر می‌گیرد. این رمان در محیطی روستایی روایت می‌شود و از جمله آثار واقعگرایی است که نویسنده با استفاده از راوی نوجوان به روایت آن پرداخته است.

۴. معرفی رمان *سایه ملخ*

بستر رخدادهای رمان *سایه ملخ*، محیط و مکانی روستایی است. زمان تاریخی این رخدادهای نیز به اوایل دفاع مقدس و زمانی بر می‌گردد که هنوز جنگ شروع نشده است. بخشی از زمان داستانی نیز به زمان وقوع جنگ مربوط می‌شود که رمان در این بخش به پایان می‌رسد. راوی رمان، نوجوانی است که تمام رخدادهای نیز از دید او روایت می‌شود. بیان او کاملاً واقعگرایانه و بر اساس تجربه زیستی اوست که نشان از مکانی محدود، سنتی و روستایی دارد. همان‌گونه که از عنوان رمان پیداست، طرح موضوعی این رمان بر اساس ترس زیست محیطی نوشته شده است که در بخشهای پایانی داستان، این ترس زیست محیطی با ترس حضور بیگانگان در کشور نیز آمیخته می‌شود. جامعه این رمان، افرادی هستند که چشمشان به طبیعت و بخششهای آن است و زندگی و کار خود را از طریق امرار معیشت از زمینهای کشاورزی می‌گذرانند. هجوم ملخها و نابود کردن زمینهای زراعی، تمام آرزوهای آنها را بر باد می‌دهد و در ادامه نیز حضور عراقیها در منطقه و دزدیدن گوسفندان از جمله ترسهای است که وجود شخصیتها را در بر می‌گیرد و آنها را آواره کوه و دشت می‌کند.

۵. دسته‌بندی تشبیه‌های رمان *سایه ملخ* با محور بومگرایی (تشبیهات طبیعت بنیاد)

راوی این داستان، نوجوانی روستایی است؛ از این رو تشبیهات داستان با حال و هوا و

سطح زبانی او هماهنگ است به این معنا که وجه غالب عناصری که به عنوان مشبّه به به کار رفته، محسوس و غالباً پدیده‌هایی است قابل شناخت و ملموس. ابتدا تشبیه‌های این رمان برای نشان دادن ارتباط بیان با راوی نوجوان با محور بومگرایی استخراج و دسته‌بندی، و سپس نقش این تشبیه‌ها در خلق فضاهای داستانی و ارتباط آن با جهان معرفتی راوی نوجوان و نیز پیوند این تشبیهات با فضای طبیعت روستایی مشاهده می‌شود؛ از این رو تشبیه عناصر طبیعت به خود طبیعت و عناصر آن برجستگی خاص دارد. گویی نزدیکی راوی با طبیعت، تمام فضای ذهن و زبان او را از عناصر زیست محیطی پُر کرده است. برای بیان دقیق این مطلب تشبیهات این رمان در چهار دسته کلی طبقه‌بندی شده است:

۱-۵ تشبیه طبیعت به طبیعت

چون رمان در محیطی روستایی اتفاق افتاده است و تمام شخصیت‌های آن نیز در همین فضا زیسته‌اند، جهان ذهنی و معرفتی آنها نیز بر اساس تشبیهات کاملاً نشاندهنده این فضا و محیط است. طبیعت با تمام عناصر آن بهترین ابزار بیان اندیشه آنهاست. نکته قابل توجه در این نوع تشبیهات این است که مرز انسان با حیوانات، مرز حیوانات با گیاهان و حتی زمین، کوه و دره کمرنگ می‌شود. همه پدیده‌های طبیعی جان می‌گیرند و شعور پیدا می‌کنند؛ از این رو رابطه انسانها با آنها نزدیکتر و درک انسانها از طبیعت بیشتر می‌شود و این کمرنگ شدن مرزها در زبان از جمله در تشبیهات، خود را نشان می‌دهد؛ برای نمونه تشبیه درّه به سگ در جمله «برگشتم طرف درّه. به نظرم آمد، مثل سگی، زیر آفتاب داغ له‌له می‌زند» (بایرامی، ۱۳۹۵: ص ۹)، جدا از اینکه مشبّه‌ی حسّی به مشبّه‌بھی حسّی تشبیه شده، وجه شبه نیز ذکر شده که نشاندهنده تجربه زیست محیطی است. این تشبیه نشان می‌دهد که محیط برای شخصیت‌ها، بیجان نیست؛ درّه می‌تواند مانند سگی در نظر گرفته شود که زیر آفتاب داغ دراز کشیده باشد و له‌له بزند. شمیسا معتقد است «در تفکر بشر قدیم، که هنوز در ادبیات زنده و رایج است، همه چیز جاندار بوده است» (۱۳۹۴: ص ۱۸۶). این شیوه بیان باعث شده است که نویسنده بخوبی بتواند بیان را با محیط و راوی داستان - که نوجوان است - پیوند دهد. برای نمونه دیگر می‌توان به تشبیه آبراه به مار اشاره کرد:

مجبور بودیم همراه آبراه برویم و هر جا پیچید، بیچیم و آبراه زیاد می‌پیچید. انگار

_____ بلاغت تشبیه با رویکرد بومگرایانه (مطالعه موردی: رمان سایه ملخ)

مار بود که نمی‌توانست صاف راه برود؛ ماری که بعضی جاهای بدنش چاق و پهن بود و بعضی جاهایش هم لاغر و گاه آن‌چنان لاغر که به زحمت می‌توانستیم از تویش بگذریم (بایرامی، ۱۳۹۵: ص ۱۹۰).

این تشبیه نیز کاملاً گویای تجربه زیست محیطی است؛ چرا که جهان معرفتی راوی با این عناصر آشنا بوده است. پیچ و تاب آبراه به پیچ و تاب خوردن مار تشبیه شده است اما وجه‌شبهه جدا از پیچ و تاب داشتن، توجیهی منطقی نیز در بردارد که کاملاً نشات از تجربه زیستی - محیطی است. اینکه مار نمی‌تواند مستقیم راه برود و آبراه نیز پیچ و تاب می‌خورد، پس دلیل آن، نتوانستن در راه رفتن است. این نکته نیز کاملاً درست است؛ چون با پیچش آبراه است که آب می‌تواند حرکت کند و در جایی واحد جمع نشود. این تشبیه‌ها کاملاً با جهان معرفتی راوی نوجوان سازگاری دارد و مخاطب را نیز با واقعگرایی رمان بخوبی پیوند می‌دهد. نمونه دیگر، تشبیه شیب به خار است: «کمی بعد درّه تمام شد و رسیدیم پای شیب؛ شیبی که مثل خاری نشسته بود به چشمم و هر جایش را نگاه می‌کردم، راه مناسبی در آن پیدا نمی‌کردم» (همان: ص ۲۱۴). تشبیه شیب به خار بدون ذکر وجه‌شبهه آن برای خواننده، تشبیهی بعید و البته نامفهوم است؛ اما در پیوند با داستان و موقعیتی که راوی نوجوان در آن قرار گرفته به زیبایی نشانگر موقعیت و وضعیت سخت و ناگواری است که راوی نوجوان در آن گرفتار آمده است. خار از عناصر طبیعت است و راوی نوجوان نیز با آن کاملاً آشنایی دارد. خار در چشم نشستن نیز، که تعبیری کنایی است، یکی از تجربه‌های زیسته راوی است که شیب، تداعی‌کننده آن است و ناتوانی و ترس، موجب خلق این تشبیه شده است. برای تشبیه طبیعت به طبیعت دو زیردسته می‌توان در نظر گرفت:

۱-۱-۵ تشبیه حیوان به حیوان

هر چند این نوع تشبیه در ظاهر عقلانی و منطقی به نظر نمی‌رسد و مشبه و مشبه‌به، هر دو از یک جنس است، باید دقت کرد که برخی از حیوانات نسبت به برخی دیگر برای شخصیت‌ها شناخته‌شده‌تر هستند و یا برخی حیوانات را می‌توان از طریق ویژگی‌هایی معرفی کرد که دیگر حیوانات دارند و در آن ویژگی برجسته‌تر و معروفتر هستند؛ برای نمونه در جمله‌ای ملخ به اسب تشبیه شده است: «ملخ با چشمهای شفاف و گردش مثل اسبی که گوشهایش را خوابانده باشد، کمی عصبانی به نظر می‌رسید» (همان: ص ۲۵).

اسب برای شخصیت این داستان، که برای اولین بار ملخ را می‌بیند، نسبت به ملخ شناخته‌شده‌تر است و راوی بیشتر از ملخ با اسب همزیستی داشته و با ویژگیهای آن آشناتر بوده است. از سوی دیگر، ملخی که راوی در مورد آن حرف می‌زند از نوع ملخهای معمولی نیست و اصل داستان نیز بر اساس ترس زیست محیطی از همین نوع جانور نوشته شده؛ موجودی است که تمام زمینها و دستاوردهای کشاورزان را تباہ و نابود می‌کند. بنابراین در همین نوع تشبیه‌ها هم، اجلی بودن مشبّه‌به از مشبّه رعایت شده است. برای نمونه دیگر می‌توان به تشبیه شکم ملخ به شکم مار اشاره کرد که ظاهراً وجه‌شبهه، سفیدی است و در مورد این تشبیه نیز اجلی بودن مشبّه‌به نسبت به مشبّه رعایت شده است؛ چرا که مار برای روستاییان کاملاً شناخته شده است: «شکم سفید چرکیش که به شکم مارها شبیه بود، باد کرده بود» (همان: ص ۱۲۱). هم‌چنین است تشبیه ملخی که پاهایش را کنده است به عقربی که میان آتش گیر کرده باشد: «[ملخی که هر دو پایش را کنده بود] مثل عقربی که توی شعله‌های آتش گیر کرده باشد، دور خودش می‌چرخید و نمی‌توانست بجهد» (همان) که در این تشبیه نیز مشخص است عقرب برای راوی از ملخ شناخته‌شده‌تر است ضمن اینکه این تشبیه بیانگر وضعیت ناتوانی ملخ در پرواز است.

۲-۱-۵ تشبیه حیوان به طبیعت

گاهی راوی برای نشان دادن ویژگی یک حیوان و شناساندن آن از اجزای بیجان طبیعت بهره می‌برد؛ برای نمونه در جمله «[ملخ] مثل سنگی که جایی بیفتد، زمین خورد» (همان: ص ۲۹) که عمل زمین خوردن ملخی که ران او را کنده است به افتادن یک سنگ تشبیه شده و نشان داده است با کندن ران ملخ و آسیب رساندن به او به نوعی او را از موجودی زنده به سنگی بیجان نزدیک می‌کنیم یا در جمله «وقتی قدم بر می‌داشتم، ملخهایی که نزدیکمان بودند به پرواز در می‌آمدند و به هوا می‌جستند. آن وقت بود که سرخی زیر بالهایشان پیدا می‌شد و به نظر می‌آمد هزاران تکه از یک آتش بزرگ، دور و برمان را گرفته» (همان: ص ۷۱)، سرخی بالهای ملخها هنگام پرواز کردن به رنگ آتش تشبیه شده است که این تشبیه نیز کاملاً در راستای معرفی ملخها و ترسی است که برای محیط و کشاورزان در از بین بردن مزارع به وجود می‌آورده‌اند. در جایی دیگر ردیف شدن گوسفندها پشت سر هم به نخ‌ تشبیه شده که از پشم تابانده می‌شده است:

_____ بلاغت تشبیه با رویکرد بومگرایانه (مطالعه موردی: رمان سایه ملخ)

«گوسفندها پشت سر هم ردیف می‌شدند و مثل نخ باریکی که از دل مستی پشم تابانده و بیرون آورده باشند، کم‌کم درازتر می‌شدند» (همان: ص ۲۳۳ و ۲۳۲). دقت در این تشبیه نیز، که بار نوستالژیکی دارد و نگاه غمزده راوی را به گوسفندها نشان می‌دهد، ما را به این نکته می‌رساند که عمل ردیف شدن گوسفندها پشت سرهم برای راوی بر اساس تجربه زیستی و جهان معرفتی او، جز با نخ‌کی که از دل پشم تابانده می‌شده، نمی‌توانسته است، نشان داده شود. این تشبیه نیز جدا از اینکه از محسوسات است، کاملاً بر اساس تجربه زیستی راوی، که نوجوان است به دست داده شده است. از نگاه یک روستایی پشم گوسفندان با رسیدن و تابیدن و نخ‌گره خورده است. این نگاه سودجویانه انسان به دیگر موجودات از دیدگاه نقد بومگرا قابل نقد است. در جای دیگری از این داستان نیز ارزشمندی گوسفندان با ارزشمندی گوشت آنها برای روستاییان پیوند خورده است: «اگر وضع همین طور پیش می‌رفت طولی نمی‌کشید که چراگاه از بین می‌رفت. آن وقت چطور می‌توانستیم گوسفندها را پروار کنیم» (همان: ص ۸۵ و ۸۴).

۲-۵ تشبیه انسان به طبیعت

غالباً تشبیه انسان به حیوانات در ادبیات کهن فارسی به ویژگیهای ناپسند آنها برمی‌گشت؛ ویژگیهایی که بیش از اینکه در واقعیت حیات حیوانات ریشه داشته باشد به برداشت انسانها مربوط می‌شود؛ برای مثال درندگی گرگها، فریبکاری روباهها، ابله‌ی خرها و... که بر اثر تکرار به شکل نمادهایی در فرهنگها تثبیت شده است با واقعیت زیست آنها مطابقت ندارد؛ از این رو، این گونه نمادها و تشبیه‌ها نیز از دید اخلاق زیست محیطی و نقد بومگرا قابل نقد است. در این داستان نیز چنین تشبیهاتی به کار رفته است با این لحاظ که راوی از تشبیه انسان به حیوانات، همیشه قصد تحقیر و برجسته ساختن ویژگیهای ناپسند را ندارد بلکه تلاش می‌کند با استفاده از آشنایی مخاطب با طبیعت و پدیده‌های آنها از این تشبیهات در جهت توصیف و شناساندن شخصیت‌ها و رفتار و روحیات آنها بهره‌برد و البته این تشبیهات بیانگر سوگیری راوی نسبت به آن شخصیت نیز هست؛ مثلاً نشاندار کردن اسم شخصیت به نام حیوانات مانند «صبح گرگی» (همان: ص ۶۳)، جدا از اینکه این همانی بین شخصیت و گرگ در نظر گرفته شده است، سوگیری راوی را نیز نسبت به شخصیت نشان می‌دهد و شخصیت را برای روایت‌شنو پردازش می‌کند؛ چرا که در ذهن روایت‌شنو نیز این

سوگیری نسبت به گرگ از قبل وجود دارد. راوی در جایی دیگر با تشبیهی که به دست می‌دهد؛ تقابل شخصیتی خود را با خواهرش نشان می‌دهد که همیشه با هم جرّ و بحث دارند. وقتی راوی با پدر، مشغول نایلون کشیدن بودند، حکیمه، خواهر راوی به او می‌گوید که مواظب خودش باشد تا لیز نخورد؛ اما راوی در جواب می‌گوید: «حواسم هست. تو لازم نکرده به فکر من باشی» (همان: ص ۱۰۶). راوی در ادامه، عمل دور شدن حکیمه را به اسبی تشبیه می‌کند که رم کرده است (همان: ص ۱۰۷). این تشبیه، هم به تقابل شخصیتی آنها اشاره دارد (به دلیل نزدیک بودن سن آنها به هم) و سوگیری راوی را نیز نسبت به شخصیت نشان می‌دهد. نمونه‌های دیگری از این دست تشبیهات را برای پرهیز از اطالۀ کلام فقط ذکر می‌کنیم: «[خدر] چشم‌های گرد و گربه‌وارش را خون گرفته بود و از ریشش که مثل مزرعۀ آفت‌زده کپه‌کپه اینجا و آنجا روییده بود، آب می‌چکید» (همان: ص ۱۱). «[نبیل] چته؟ مثل خری که به نعل‌بندش نگاه کند، نگاهم می‌کنی» (همان: ص ۲۳). «آبراهیم مثل گربه‌هایی که با حس کردن بوی غذا خودشان را می‌رسانند و میومیو می‌کنند، خودش را انداخت توی اتاق» (همان: ص ۴۷). «[پیدا شدن کله رحمان از بالای دیوار حیاط] انگار کدویی را سر چوب زده بودند و از سر دیوار می‌گذراندند» (همان: ص ۶۰). «[آبراهیم و دوقلوها] مثل بچه خرگوشی که تازه راه افتاده باشند، گاه به طرفی می‌پریدند» (همان: ص ۷۲). «[ما] مثل سگها هر یک به طرفی فرار کردیم» (همان: ص ۹۶). «خوابید روی زمین و سینه‌خیز رفت جلو؛ مثل ماری بود که از جایی سرازیر بشود» (همان: ص ۱۷۷). «[حاتم] مثل شتری بود که یورتمه برود» (همان: ص ۱۹۳). «[سیاهی می‌آمد؛ تنها بود؛ آرام آرام مثل گرگی که به شکار نزدیک بشود]» (همان: ص ۲۰۲). «[سیاهی] مثل درخت خشکی که بشکند، جلویم سرنگون شد» (همان: ص ۲۰۶). «[سیاهی] خم شده بود روی زمین و مثل عقربی که در حلقه آتش گیر کرده باشد، دور خودش می‌چرخید و نعره می‌زد» (همان: ص ۲۰۷).

تمام این تشبیه‌ها بر تجربه زیست محیطی دلالت می‌کند و راوی بر اساس شناخت حسی خود از اطراف و تجربه‌هایی تصویرسازی می‌کند که محیط در اختیار او قرار داده است. می‌توان گفت در شکل‌گیری این تشبیهات در ذهن راوی نقش تجربه زیسته راوی از نقش نمادها و آموزه‌های فرهنگی در گذشته پر رنگتر است.

۳-۵ تشبیه طبیعت به انسان

این نوع تشبیه بسیار کم، و در این رمان نیز فقط در دو مورد به کار رفته است. توضیح

_____ بلاغت تشبیه با رویکرد بومگرایانه (مطالعه موردی: رمان سایه ملخ)

بیشتر اینکه این رمان به معرفی طبیعت نمی‌پردازد و موضوع اصلی نیز طبیعت نیست بلکه طبیعت، ابزاری است برای پردازش موضوع داستان که آمیختگی ترس زیست محیطی و حضور بیگانگان در کشور است. بنابراین طبیعی است که طبیعت جز در مواردی کم نمی‌تواند مشبه واقع، و باید بیشتر در جایگاه مشبه به ذکر شود. در این موارد نادر نیز به صورتی غیرمستقیم نشانه‌هایی از طبیعت همراه انسان یا ویژگی انسانی وجود دارد؛ برای نمونه در جمله «ملخها مثل آدمهای هار از مقابلش فرار می‌کردند» (همان: ص ۱۱۲)، ملخها در عمل فرار کردن به آدمهای هار تشبیه شده‌اند. هار بودن انسان، ویژگی و صفتی است حیوانی که در اصل نیز از حیوان گرفته شده است؛ به عبارت دیگر، هرچند آدم در این بخش مانند ابژه عمل می‌کند، همین ابژه در مقام سوژه بر ابژه‌ای دیگر دلالت می‌کند؛ یعنی اگر ملخ را سوژه‌ای در نظر بگیریم و آدم ابژه باشد در معنای دیگر، آدم سوژه می‌شود و هار بودن را ابژگی می‌کند و این هار بودن نیز سوژه‌ای است بر ابژه‌ای غایب؛ اما به غایت شناخته‌شده و روشن. سیر تسلسل این دلالتها نیز کاملاً مشخص است که طبیعت را مرکز و کانون تصاویر خود قرار می‌دهد؛ به عبارت دیگر می‌توان گفت در این نوع تشبیه نیز طبیعت، کانون تصویرپردازیها بوده است. بنابراین، این نوع تشبیه نیز کاملاً منطقی و درست است و در خدمت فضاسازی و تصویرپردازی داستان قرار دارد. نمونه دیگر تشبیه صخره به کله انسان است؛ اما کله‌هایی که به خاک فرو رفته است نه کله‌ای که روی شانه باشد؛ به عبارت دیگر، خاک ملائمی است که کله را در مقام ابژه به سوژه تبدیل می‌کند و خود نیز ابژه‌ای می‌شود برای آن. «صخره سیاه دماغه داشت؛ طوری که وقتی از دور نگاهش می‌کردی به نظرت می‌آمد کله‌ای است با گردنی فرورفته به خاک که در دهانه میران کاشته شده...» (همان: ص ۱۱۵).

۵-۴ تشبیه غیرطبیعت به طبیعت

بخشی دیگر از جهان معرفتی راوی نوجوان در تشبیه عناصر غیر طبیعت به عناصر طبیعت نمود پیدا کرده است. از آنجا که این عناصر به واسطه عناصر طبیعت معرفی و شناسانده می‌شوند، هم تأثیر محیط و مکان را بر شخصیت و جهان ذهنی او نشان می‌دهد و هم بر بنیاد افکار و اندیشه او دلالتی می‌کند که در محدوده محسوسات است؛ مانند تشبیه صدای خرت خرت قیچی به صدای آرواره خرت: «صدای خرت خرت قیچی

مثل صدای آرواره خری بود که پوست هندوانه بخورد» (همان: ص ۵۸) یا تشبیه لغزیدن نایلون به مار در حال حرکت: «نایلون خش‌خش‌کنان لغزید پایین. برای یک آن فکر کردم ماری است که دارد از بافه‌های علوفه‌ها پایین می‌آید» (همان: ص ۱۰۷) که در این تشبیه به زیبایی، حس ترس بر اساس عنصری ترسناک در محیط زیست به تصویر کشیده شده است. شاید بدون توجه به عالم محسوسات (که اینجا مُراد، عناصر طبیعت است). نمی‌شد روایت را طبیعی جلوه داد. «دسته‌بندی قطعی مرزهای متن تنها زمانی امکانپذیر است که روایت، واقعگرا باشد» (فلودرنیک، ۱۳۹۹: ص ۲۰۵). به همین دلیل است که مرز احساسات، افکار و ناخودآگاه در قالب بومگرایی بخوبی مشخص شده و راوی با استفاده از عناصر طبیعت، روایتی واقعگرا خلق کرده است.

۶. تشبیه و گفتمان زیست محیطی

آنچه فضای واقعگرایی این رمان را بهتر بازنمایی کرده، تشبیه است. غالب تشبیهات این رمان دلالت‌هایی طبیعی دارد و اصولاً مشبّه‌ها از طبیعت گرفته شده است و یا با طبیعت نسبتی دارد. استفاده از طبیعت و اجزای آن در این رمان، بازخوانی بخش به حاشیه رانده شده و نادیده گرفته شده جهان هستی است؛ به عبارت دیگر، نویسنده با استفاده از طبیعت و بازنمایی آن در داستان به طبیعت در معنای عام آن برجستگی داده و دنیای غیرانسانی را فراخوانده و از محوشدگی رهانیده است: «اگر حوزه‌هایی از زندگی باشد که محو یا نادیده گرفته شده است زبانشناسی زیست محیطی می‌تواند به شناسایی راهبردهای زبانی برای برجسته‌سازی آنها هم در متون و هم نهایتاً در ذهن مردم در درون فرهنگ کمک کند» (استیبی، ۱۳۹۵: ص ۲۶۰).

گفتمان زیست محیطی در این رمان با تکیه بر تشبیه، بیشتر در خدمت واقعگرایی و تصویرسازی‌هایی طبیعی از جهان بازنموده هستند. این گفتمان جدا از اینکه فضایی طبیعی را در رمان به وجود می‌آورد درجهٔ باورپذیری رخدادها و وقایع داستانی را نیز بسیار افزایش می‌دهد و هم‌چنین چهره‌ای کاملاً قابل اعتماد از راوی به دست می‌دهد. «نویسندهٔ واقعگرا هنگام آفریدن اثر، بیشتر تماشاگر است و افکار و احساسهای خود را در جریان داستان آشکار نمی‌سازد» (میرصادقی به نقل از بیات، ۱۳۹۰: ص ۹). البته این بدان معنا نیست که اثر ادبی واقعگرا از احساس و عواطف بشری هیچ بهره‌ای ندارد. شاید هیچ اثر ادبی را نتوان مثال زد که از عاطفه و احساس خالی باشد؛ اما اثر واقعگرا،

احساسات و عواطف بشری را در زبان و بیانی به نمایش می‌گذارد که حاصل تجربه بیرونی انسان است. این نوع فراخوانی طبیعت و برجسته کردن آن به عنوان اموری کاملاً ملموس و محسوس در واقع فراخواندن جهانی غیرانسانی به مثابه الگویی ارزشی و دوری از انتزاع‌گرایی و جهان غیرواقعی است. طبیعی بودن تصاویر و ارتباط برقرار کردن مخاطب با آنها نیز در پذیرش الگوی ارزشی بسیار نقش دارد: «هرچه توصیف، انتزاعی‌تر باشد عناصری که آنها را نشان می‌دهند کمتر برجسته‌سازی می‌شوند» (همان: ص ۲۳۹).

در این رمان، بلاغت تشبیه با تجربه‌های زیسته شخصیت‌ها در طبیعت در هم تنیده است و مناظر طبیعی درختان و گیاهان، حیوانات و حشرات که در طرفین تشبیه ذکر شده‌اند، هر کدام در شکل دادن فضای طبیعی داستان، نقش مؤثری ایفا می‌کنند. هدف شکل‌گیری بسیاری از تشبیهات این داستان به قول ابوهلال عسکری «ایضاح» است؛ به عبارت دیگر، مشبّه به در تشبیهات این رمان، حیوان، گیاه و یا پدیده‌ای در طبیعت است که برای روستاییان آشناست؛ از این رو این تشبیهات در توضیح دادن مقصود راوی بسیار مؤثر است. از سوی دیگر با تکیه بر تصاویری که بر اساس تشبیه در این رمان از طبیعت و زیست بوم به دست داده شده است، می‌توان نوع رابطه، نگاه و نگرش روستاییان را با طبیعت پیرامونشان دید که کاملاً از این نشان عامل نیاز و ترس بر بلاغت تشبیه در این داستان نقش داشته و گاه زمینه‌ساز روابط ناسالمی میان انسان و محیط پیرامون او شده است.

نکته دیگر بحث ترس زیست محیطی است. اکوفوبیا «اصطلاحی است که بیشتر عملگرایان حوزه محیط‌زیست با آن سروکار پیدا می‌کنند» (Estoc, 2011: 2). ایستاک معتقد است این روش، شیوه مناسبی برای برانگیختن توجه جهانیان به حل پیشامدهای اضطراری بحران زیست‌محیطی است؛ از این رو، ایستاک نگرش اکوفوبیک را بسیار محرک و برانگیزنده تعریف می‌کند. در مفهومی گسترده‌تر، هدف اکوفوبیا تعهد و توجه و مراعات اخلاقی در برابر جهان طبیعت است (Ibid: 3). نظریه‌پردازی اکوفوبیا به اهمیت و دغدغه و وابستگی اخلاقی در رابطه با استثمار و بهره‌برداری جاهلانه از کره زمین می‌پردازد. حال، صرف‌نظر از ارزش ذاتی طبیعت، این بار انسان همچون رقیب سرسختی در مقابل طبیعت قرار می‌گیرد. زایایی و پویایی چرخه اکوسیستم به‌گونه‌ای

است که انسان به تصاحب آن تمایل دارد. در واقع، ترس ناشی از این تملک و تصاحب زیستی، خشونت و تهاجم اکوفوبیک را در انسان برمی‌انگیزد. به همین دلیل، ایستاک در تعریف اکوفوبیا بیان می‌کند که انسان در رویارویی با جهان طبیعت از «ترس بی اساس و بی‌منطقی» رنج می‌برد (Ibid: 4).

ترس زیست محیطی در داستان سایه ملخ خود را به شکل‌های گوناگون نشان می‌دهد. می‌توان گفت این ترس در سیر منطقی حوادث داستان، نقش بسیار برجسته‌ای دارد. روستاییان با وجود نزدیکی و انس با طبیعت، ترس‌های زیست محیطی خاص خود را دارند. این ترس ضمن اینکه مشکلات روحی و روانی خاصی در آنها ایجاد می‌کند به رفتارهای خشونت‌آمیز نسبت به بعضی از موجودات منجر می‌شود. انعکاس این ترس و نگرش منفی روستاییان را می‌توان در بلاغت تشبیهات داستان مشاهده کرد. ترس‌های زیست محیطی در این داستان که با تکیه بر تشبیه برجسته شده است و به نوعی گفتمان حاکم بر رمان را شکل می‌دهد عبارت است از:

۱-۶ ترس از گرسنگی: ترس از ملخ در این داستان به دلیل رقابتی است که میان انسان و این حشره بر سر غذا وجود دارد: «عمو گفت: دیگر چه شده؟ حاتم گفت: مثل اینکه... مثل اینکه دارند می‌نشینند. صبح گفت: کجا؟ حاتم گفت: روی زراعت! بابا تکرار کرد: روی زراعت؟» (بایرامی، ۱۳۹۵: ص ۷۰؛ نیز ن.ک: ص ۱۲۱، ۱۲۰، ۷۶). ملخها با جویدن سبزیها نه تنها زراعت و خوراک مستقیم انسانها را نابود می‌کنند بلکه با تغذیه از علوفه به صورت غیرمستقیم تغذیه انسان را از دامها نیز از بین می‌برند. از این رو نگاه روستاییان به این حشرات، که به وسیله تشبیهات برجسته‌سازی شده ناخوشایند است و بالطبع این نگاه، رفتار ناخوشایندی را نیز در بردارد، «سرم داشت داغ می‌شد. باورم نمی‌شد که همه چیز به این راحتی از بین برود. ملخی را که جلویم نشسته بود زیر پا له کردم» (همان: ص ۸۵؛ نیز ن.ک: ص ۸۲ و ۱۲۱ و...). البته ترس از گرسنگی در این داستان از سوی دیگر به مراقبت از گوسفندان نیز منجر می‌شود به گونه‌ای که نبیل و راوی، جان خود را برای حفظ آنها به خطر می‌اندازند.

۲-۶ ترس از شکار شدن: نگرش انسانها در این داستان نسبت به پدیده شکار، دوگانه و تبعیض‌آمیز است. روستاییان این قاعده طبیعت را در مورد خود روا می‌دارند؛ اما در مورد دیگر حیوانات نمی‌پسندند و نشان توحش می‌دانند. گرگ در این داستان به

بلاغت تشبیه با رویکرد بومگرایانه (مطالعه موردی: رمان سایه ملخ)

عنوان شکارچی، موجودی ترسناک به تصویر کشیده شده است که بر خلاف گوسفندان و اسبها برای روستاییان «دیگری» به شمار می‌آید. این «دیگری» همجوار با «دیگری» از نوع انسان است که آن سوی مرز سکونت دارد و اهالی روستا می‌دانند که دیر یا زود به این سوی مرز می‌آید؛ از این رو همزمان از هجوم گرگها و عراقیها هراس دارند. جنگی که با این دو در ذهن شخصیت‌های داستان شکل گرفته است، سبب ترسی دائمی می‌شود که گاه بر فضای اطراف آنها نیز سایه می‌افکند. ترس از گرگها را می‌توان در طول داستان بویژه در شخصیت خدر مشاهده کرد. این ترس موجب می‌شود که او تمام روز به فکر شکار گرگ باشد. او به دلیل نامعلومی که شاید در ناخودآگاه جمعی ریشه دارد، کینه دیرینه‌ای از گرگها به دل گرفته است؛ کینه‌ای که به قول حاتم از خود گرگ خطرناکتر است: «اگر گرگ تو را نکشد، آخرش این کینه می‌کشد (همان: ص ۱۶)؛ چرا که توهمی عجیب را در او موجب شده است که انگار همه جا را پر از گرگ می‌بیند (همان: ص ۱۴۷) این کینه و تلاش برای شکار، رفتار او را با دیگر حیوانات نیز خشن و بیرحمانه ساخته است: اسبش را تشنه نگه می‌دارد (همان: ص ۱۴)؛ کبک شکار می‌کند (همان) در حالی که مثلاً در راوی این ترس تنها به وحشت او از تاریکی در طبیعت منجر شده است (همان: ص ۹۹). مار نیز از جمله موجودات ترسناک این داستان است که شکار آن نوعی تفریح به شمار می‌رود (همان: ص ۹).

در این داستان، علاوه بر شکار گرگ و مار توسط انسان، شکار ملخها توسط کاکلی‌ها، مطلوب و پذیرفته شده است؛ چرا که سایه ملخها را از سر مزارع و در واقع غذای آنها کم می‌کند؛ از این رو خواهان تکثیر و ازدیاد کاکلیها هستند (همان: ص ۹۲). ترس انسان از آسیب دیگر موجودات موجب شده است در سطح بسیار گسترده‌تر از خطری که او را تهدید، و به طبیعت آسیب وارد می‌کند؛ «برای مثال، انسان برای مصون ماندن از حمله نهنگها به شکار آنها می‌پردازد یا برای نجات خود از حشرات و حیوانات موذی به تولید و استفاده مکرر مواد شیمیایی می‌پردازد (Estok, 2011: 4). در این داستان متناسب با امکانات محدود روستاییان، اقدامات آنها برای جلوگیری از آسیب ملخها و گرگها به دو شکل شکار و نیز استفاده از پدیده‌ها و موجودات طبیعی است.

۳-۶ ترس از تاریکی: مهارت خاصی که انسان در طول تاریخ با تلاش بسیار در به

۷. تشبیه و داستان

تشبیهات با توجه به اینکه در چه بخشی از داستان به کار رفته، و در خدمت چه عنصری از داستان است، می‌تواند نقشهای متفاوتی به عهده گیرد. گاهی در خدمت شخصیت‌پردازی است و حالتی را نشان می‌دهد؛ مانند «خوابید روی زمین و سینه خیز رفت جلو؛ مثل ماری بود که از جایی سرازیر بشود» (همان: ص ۱۷۷) یا «مثل اسبی که رم کرده باشد، برگشت و دور شد» (همان: ص ۱۰۷) که تقابل شخصیتی راوی را با خواهرش را نشان می‌دهد. از سوی دیگر کاملاً با جهان معرفتی سنخیت دارد راوی که نوجوان است؛ چون حس تقابل بین او و خواهرش را نشان می‌دهد که با هم همواره درگیر هستند؛ گاهی در خدمت ایجاد ترسهای زیست محیطی هستند و با سیاه و ترسناک نشان دادن مکان و محیط، زمینه وقایع تلخی را آماده می‌کنند که در آینده اتفاق خواهد افتاد و در حکم براءت استهلالی است برای ورود به تعلیق و گره‌افکنی داستان: «دره»

دست آوردن آن سعی کرده است، مهارت کنترل طبیعت و تحت سیطره در آوردن آن است. هر چند رازناکی و غیر قابل پیش‌بینی بودن از ویژگیهای طبیعت است به نسبت در روز همه جای طبیعت زیر سیطره نگاه انسان است و انسان می‌تواند تا حدی اوضاع را کنترل کند؛ اما این تسلط در شب و تاریکی کاهش می‌یابد و بر پیش‌بینی‌ناپذیر بودن محیط افزوده می‌شود؛ از این رو ترس زیست محیطی بشدت افزایش پیدا می‌کند. یکی از دلایل اصلی ترس زیست محیطی، ناتوانایی انسان در مهار خشم طبیعت است. «نظریه‌سازی اکوفوبیا به توانایی و مهارت انسان برای غلبه بر ترس خویش از طبیعت و تمام عناصر طبیعی می‌پردازد» (Estok, 2011: 5). در این داستان اوج وحشت و گره اصلی روایت در شب حادث می‌شود تا جایی که حتی دره و کوه و دشت و رود را نیز برای شخصیت‌های داستان دهشتناک می‌سازد. تاریکی باعث خلق این تشبیهات شده است: «دره مثل ازدهای سیاهی دهان باز کرده بود و انگار منتظر بود جلوتر بروم تا مرا بلعد» (بایرامی، ۱۳۹۵: ص ۱۲۱). ترس غالب شده بر شخصیت‌ها در تاریکی باعث شده است عناصر طبیعت را به شکلها و نمودهای دیگری ببینند: «داشتم دیوانه می‌شدم. حس می‌کردم همه جا بوی گرگ می‌آید. همه جا پر از گرگ شده بود؛ دره، صخره، ده، کوه. هر جا را نگاه می‌کردی یکیشان را می‌دیدي که ایستاده یا نشسته و زل زده به تو» (همان: ص ۱۶۳).

بلاغت تشبیه با رویکرد بومگرایانه (مطالعه موردی: رمان سایه ملخ)

مثل ازدهای سیاهی دهان باز کرده بود» (همان: ص ۱۲۱). گاهی در خدمت تصویرسازی داستانی است که به نوبه خود موثق بودن روایت را در پی دارد؛ مانند رحمان که سوار بر اسب رد می‌شده است ولی چون راوی پشت دیوار قرار داشته تنها کله رحمان را می‌دیده است و می‌گوید: «انگار کدویی را سر چوب زده بودند و از سر دیوار می‌گذراندند» (همان: ص ۶۰).

با توجه به این تقسیم‌بندیها می‌توان گفت تقریباً تمام تشبیه‌های طبیعت به طبیعت در خدمت مکان‌پردازی و موقعیت‌های مکانی و فضایی داستان است؛ مثلاً تشبیه آبراه به مار، موقعیت و فضایی را ترسیم می‌کند که گذر از آن سخت و دشوار بوده است و یا تشبیه دره به سگ، مکانی گرم و بسیار سوزان را پیش چشم مخاطب می‌نماید. هم‌چنین تشبیه‌های حیوان به حیوان و حیوان به طبیعت نیز متناسب با نام داستان (سایه ملخ) و ترس زیست محیطی ناشی از طبیعت (حیوان که به منافع مردم ضرر می‌رساند) شکل می‌گیرد و کاملاً در خدمت برجسته‌سازی درونمایه و مضمون حاکم بر داستان است؛ به عبارت دیگر این دسته از تشبیهات، گذار از موضوع به مضمون را دلالت می‌کنند. تشبیه‌های انسان به طبیعت نیز بیشتر به شخصیت‌پردازی و نشان دادن آنها اختصاص دارد. آنچه در این بخش از تشبیه‌ها جالب توجه است، این است که راوی از دید اول شخص و مستقیم، شخصیت‌های داستانی را در قالب تشبیه می‌شناساند و مخاطب از طریق کنش و گفتار آنها شخصیت‌ها را نمی‌شناسد و این نکته متناسب با راوی نوجوان درون داستانی است؛ چون نگاه او بر اساس محسوسات است و گزارشگر، موقعیت‌ها و رخدادهایی است که حس می‌کند و نمی‌تواند درون و حالات روحی و روانی شخصیت‌ها را گزارش کند. تشبیه‌های طبیعت به انسان نیز تقریباً دایره دلالتی نزدیک به تشبیه‌های حیوان به حیوان و حیوان به طبیعت دارد؛ یعنی در خدمت برجسته‌سازی درونمایه و روشن کردن منبع ترس زیست محیطی است؛ تشبیهات غیرطبیعت به طبیعت نیز بیشتر در بردارنده فضا و جو حاکم بر داستان است. اینکه شخصیت در موقعیتی ترسناک و... قرار گرفته است و این تشبیهات، این موقعیت‌ها را بخوبی بازنمایانده است.

به صورت کلی تمام این تشبیهات بومگرایانه در خدمت داستان و عناصر آن است و نویسنده با تکیه بر آنها هم داستانی واقعگرا خلق کرده و هم برای موثق جلوه دادن روایت

خود در قالب تشبیه بر اساس طبیعت به بیان آنها پرداخته است.

۸. نتیجه‌گیری

نویسنده با فراخواندن طبیعت در قالب تشبیه در این داستان سعی کرده است عنصر محو و فراموش شده‌ای را به کانون توجه برگرداند و گفتمانی زیست محیطی شکل دهد که از طبیعت در مقام هستی‌ای دفاع کند که توانایی دفاع از خود ندارد و یا حداقل آن را به کانون توجه‌ها برگرداند. از سوی دیگر با این کار هم جهان معرفتی راوی نوجوان را بخوبی بازنمایانده و هم داستانی واقعگرا خلق کرده است.

تقسیم‌بندی تشبیه‌های بومگرایی در این داستان و چگونگی چینش آنها نیز در جایگاه مشبه و مشبه‌به، بنابر مأنوس بودن راوی با عناصر طبیعت، شکل گرفته و عنصر شناخته‌تر شده در مقام مشبه‌به قرار گرفته و کاملاً در خدمت بازنمایی موقعیت‌ها، رخدادها و فضاهای داستانی است به گونه‌ای که مخاطب را بخوبی با موضوع داستان پیوند می‌دهد و هر یک از تقسیم‌بندیها مسئولیتی در خلق فضا، شخصیت‌پردازی، نشان دادن درونمایه و... دارد. نکته دیگر اینکه گذر از موضوع به مضمون و هدایت مخاطب به درونمایه داستان از طریق این تشبیهات انجام و تمام رخدادها برای مخاطب نیز تا رسیدن به درونمایه باورپذیر شده است.

گفتمان زیست محیطی حاکم بر این داستان نیز بر اساس ترس پی‌ریزی شده است. ترس‌های زیست محیطی این رمان در سه دسته ترس از گرسنگی، تاریکی و شکار شدن، قابل تقسیم‌بندی است که اصولاً ترس‌هایی است که چگونگی تعامل انسان را با طبیعت شکل می‌دهد. ترس از گرسنه ماندن و ترس از شکار شدن باعث رفتارهایی ناسالم و منفعت طلبانه در رویارویی با گونه‌هایی از حیوانات (مار، ملخ، گرگ و...) می‌شود و ترس از تاریکی نیز طبیعت را به عناصر دهشتناکی مانند می‌کند که شخصیت هم از آن می‌ترسد و هم به عنوان «دیگری» به آن نگاه می‌کند.

فهرست منابع

- آلبوغییش، عبدالله؛ (بهار و تابستان ۱۳۹۷) «نقد زیست‌بومگرایی داستان کوتاه از غلامحسین ساعدی»؛ *نشریه ادبیات پارسی معاصر*، ش ۲۴، ص ۱۸-۱.
- استیبی، آرن؛ (۱۳۹۵) *زبان‌شناسی زیست محیطی*؛ ترجمه سپیده کوه‌کن و مژگان عباسی، سرپرست

_____ بلاغت تشبیه با رویکرد بومگرایانه (مطالعه موردی: رمان سایه ملخ)

گروه مترجمان: فردوس آقا گل زاده، تهران: نویسه پارسی.

بایرامی، محمدرضا؛ (۱۳۹۵) *سایه ملخ*؛ تهران: سوره مهر.

بیات، حسین؛ (۱۳۹۰) *داستان نویسی جریان سیال ذهن*؛ تهران: علمی فرهنگی.

پارساپور، زهرا؛ (۱۳۹۲) *نقد بومگرا*؛ تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

پارساپور، زهرا؛ (۱۳۹۵) *ادبیات سبز (مجموعه مقالات در نقد بومگرایانه ادبیات فارسی)*؛

تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

پارساپور، زهرا؛ (۱۳۸۳) *مقایسه زبان حماسی و غنایی با تکیه بر خسرو و شیرین و اسکندر*

نامه نظامی؛ تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

پارساپور، زهرا؛ (زمستان ۱۳۹۳) «*انتروپی در طبیعت و جامعه در داستان گیله مرد*»؛ نشریه

نقد ادبی، ش ۱۲، ص ۶۹-۵۱.

پورقریب بهزاد؛ (پاییز و زمستان ۱۳۹۷) «*نقد فمینیستی بومگرایی رمان جای خالی سلوچ*»؛

نشریه ادبیات پارسی معاصر، ش ۲۵، ص ۳۴-۱۷.

پورنامداریان، تقی؛ (۱۳۷۴) *سفر در مه*؛ تهران: زمستان.

جمعی از مؤلفان؛ (۱۳۹۲) *درباره نقد بومگرا*؛ گردآوری، مقدمه و ویرایش دکتر زهرا پارساپور؛

مترجمان: عبدالله نوروزی و حسین فتحعلی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات

فرهنگی.

حبیبی نسامی، مرتضی؛ (زمستان ۱۳۹۳) «*بررسی بومگرایانه با شبیرو اثر محمود دولت آبادی*»،

نشریه ادبیات پارسی معاصر، ش ۱۲، ص ۱۱۵-۹۵.

رجایی، محمد خلیل؛ (۱۳۷۲) *معالم البلاغه*؛ شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز.

شمیسا، سیروس؛ *بیان*؛ تهران: میترا.

فلودرنیک، مونیکا؛ (۱۳۹۹) *درآمدی بر روایت شناسی*؛ ترجمه هیوا حسن پور، اصفهان:

خاموش.

نیازی، نوذر؛ (پاییز و زمستان ۱۳۹۴) «*خوانشی بومگرایانه از داستان کوتاه درخت گلابی*

نوشته گلی ترقی»، *نشریه ادبیات پارسی معاصر*، ش ۱۵، ص ۱۲۷-۱۱۳.

Estok, Simon C, *Ecocriticism and Shakespear: Reading Ecophobia*.U.S.A: PALGRAVE MACMILLAN, 2011.

